

TÜRKİYE'NİN TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİ

Türker DÖLEKOĞLU, TEAE

1. Giriş

Tarım ürünleri piyasası dünyada en çok müdahaleye maruz kalan piyasalardan biridir. Bu nedenle tarım ürünleri ticareti Dünya Ticaret Örgütü görüşmelerinde üzerinde en yoğun tartışmaların yaşandığı konulardan biridir. Son yıllarda ülkeler arasındaki ticaretin yaygınlaştırılması için engellerin kaldırılması çalışmaları giderek ön plana çıkmış, tarım ticaretini de kapsamı içine almıştır. Ekonomik büyüme ve kalkınma açısından gelişme yolundaki ülke ekonomilerinde çok önemli bir konuma sahip olan tarım sektörü, gelişmiş ülkeler için de ekonomik öneminin yanında, gıda güvenliği, kırsal yaşamın sürdürülebilirliği gibi sosyal bazı nedenlerle önem arz etmektedir.

Tarım ürünleri, soyadan çikolataya çok geniş bir ürün grubunu içine alır. Her ülkenin farklı tanımları ve ürün listeleri bulunur. Dolayısı ile genel olarak tarım ürünleri ticareti denildiğinde üzerinde tam olarak anlaşılmiş bir tanım bulunmamaktadır. Benzer problem işlenmiş ve işlenmemiş tarım ürünleri için de geçerlidir. Türkiye'de son yıllarda genel olarak tarım ürünleri ihracatı ve ithalatı Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyonlarına göre 1-24 arasındaki ürünler tarım ürünleri kapsamında ele alınmaktadır. Bazı kaynaklarda tarıma dayalı ihracat kapsamına mensucattan giyim eşyaları da dahil edilmektedir.

Türkiye ekonomisi açısından tarım yurt içi ve yurt dışı ticarete olan katkısı ile önemini sürdürmektedir. 2002 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 35 milyar dolar, toplam ithalatı 50,8 milyar dolar, dış ticaret açığı ise 15,8 milyar dolar olmuştur. 2002 yılında işlenmemiş tarım ürünlerinin toplam ihracattaki payı %4 civarındadır. İşlenmiş tarım ürünlerinin payı ise %40 dolaylarındadır. Son 20 yılda tarımsal ithalatın yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Tarımın toplam ihracatındaki payı azalmakla birlikte, Türkiye tarımda net ihracatçı konumunu korumaktadır.

2. Dünya'da Durum

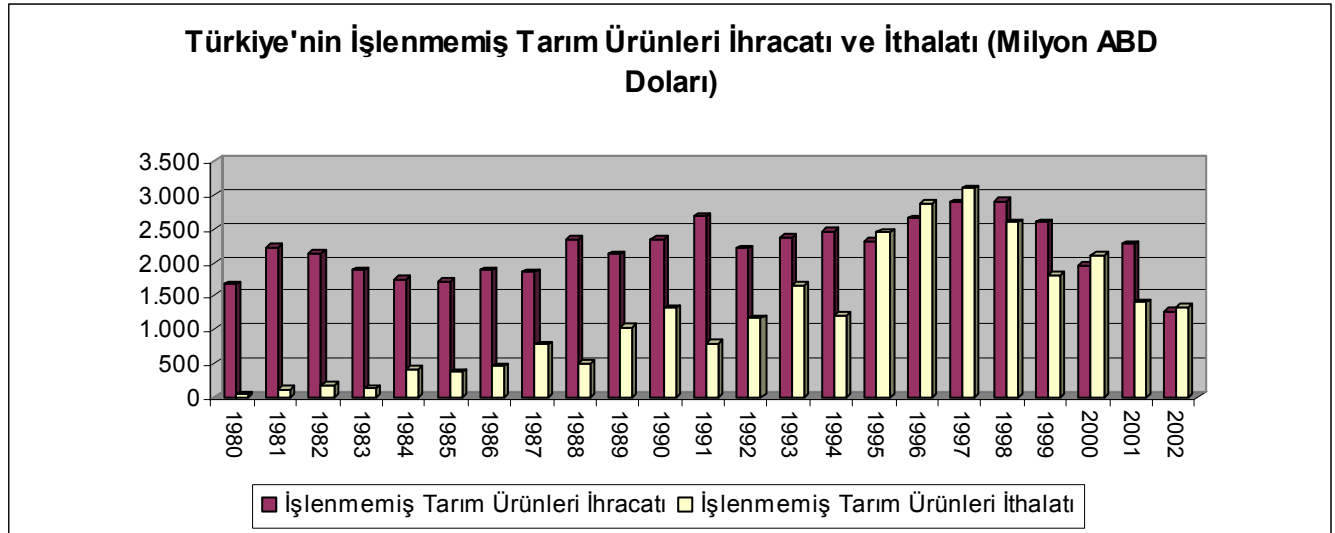
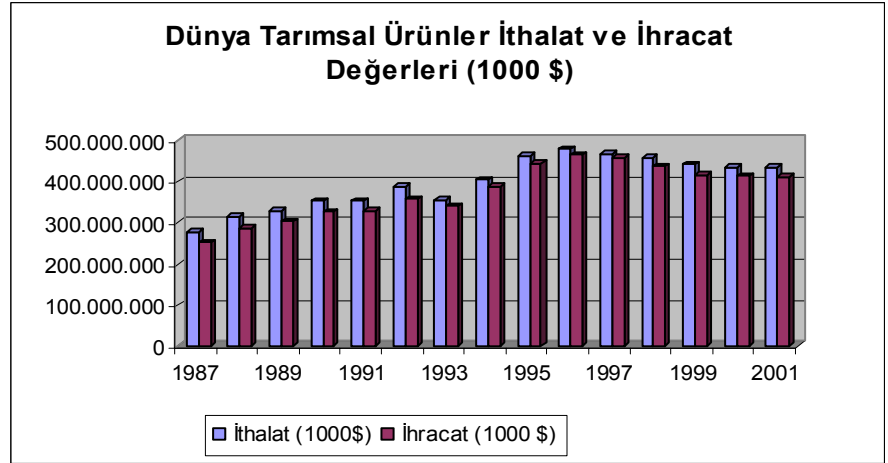
FAO kayıtlarına göre son yıllarda tarımsal ürün ticareti değer olarak yaklaşık 420 Milyar ABD Doları civarındadır. Doksanlı yılların ortalarına kadar artış eğilimi gösteren dünya tarım ticaretinde bu yıllardan sonra özellikle tarıma verilen desteklerin azalması ve yaşanan küresel krizler nedeniyle bir azalma ve durgunlaşma görülmektedir. Dünya tarımsal ürün ihracatının tarımsal hammaddelerden gıda maddelerine doğru kayma söz konusudur. Gıda maddelerinin payı 1980 yılında yaklaşık %75 dolaylarındayken 2001 yılında yaklaşık %85'e çıkmıştır. Aynı dönemde tarımsal hammaddelerin payı ise %25'den %15'e gerilemiştir.

Dünyada tarım ürünleri ihrac pazarında rekabet artıyor. Avrupa Birliği ülkeleri DTÖ 2001 yılı verileriyle 213 milyar dolar ihracat ve 235 milyar dolar ithalat ile pazarın en büyük belirleyicisi. ABD ve Kanada ise yaklaşık 103 milyar dolar ihracat ve 86 milyar dolar ithalatla ikinci sırayı alıyor. Brezilya son 10 yılda toplam ihracatını ikiye katlayarak 18 milyar dolara ulaştırdı. Çin ihracat ve ithalatını hızla artırarak pazarda söz sahibi oluyor. Yaklaşık 17 milyar dolar ihracat ve 20 milyar dolar ithalat gerçekleştiriyor. Japonya yaklaşık 57 milyar dolarlık ithalatı ile tek başına dünya tarımsal ithalatının %12'sini alıyor.

3. Türkiye'de Durum

Türkiye'nin sahip olduğu ekolojik koşullar çok sayıda tarımsal ürünün yetiştirilmesine olanak vermektedir. Çok sayıda ürünün yetiştirilmesi için uygun koşullara sahip olmamıza rağmen tarım ürünleri ihracatımızın bazı ürün gruplarında yoğunlaştığı görülür. Ayrıca toplam tarım ürünleri ihracatımız son yirmi yılda değer olarak incelendiğinde ağır bir gelişim izlemiştir. Kasnakoğlu ve Çakmak "Etkin Tarım Politikaları" başlıklı eserlerinde tarımda dış ticaret yapısının üç temel nedenle değiştiğini belirtmişlerdir. Bunlardan ilki dış ticarete konu olan ürünlerin işlenmişlik düzeylerindeki değişimler, ikincisi dış ticarete konu olan malların bileşimlerindeki değişimler ve üçüncüsü ise dış ticaretin yapıldığı ülkelerin değişmesidir.

Tarıma dayalı ihracat, özellikle 1980'li yıllardan sonra işlenmemiş tarımsal ürünlerden tarıma dayalı sanayi ürünlerine doğru kaymıştır. 1980'li yıllarda tarımsal ihracatta önemli paya sahip olan hayvancılık sektörü payı uluslararası alanda yaşanan BSE krizi gibi nedenlerle 2000'li yıllara gelindiğinde sıfıra düşmüştür. Aynı şekilde 1990 yılından önce hiç ithalatı yapılmayan pamuk 2000'li yıllarda tarımsal ithalat içinde önemli bir kalem haline gelmiştir. Toplam tarımsal ihracatımız içinde AB'nin payı %60 civarındadır. AB ülkeleri toplam tarımsal ithalatımızda da yaklaşık %50 civarında bir pay almaktadır.

Not: 2002 verileri Ocak-Eylül dönemini kapsar.

Kaynak: DİE

4. Türkiye Tarım Ürünleri Dış Ticaretine Genel Bir Bakış

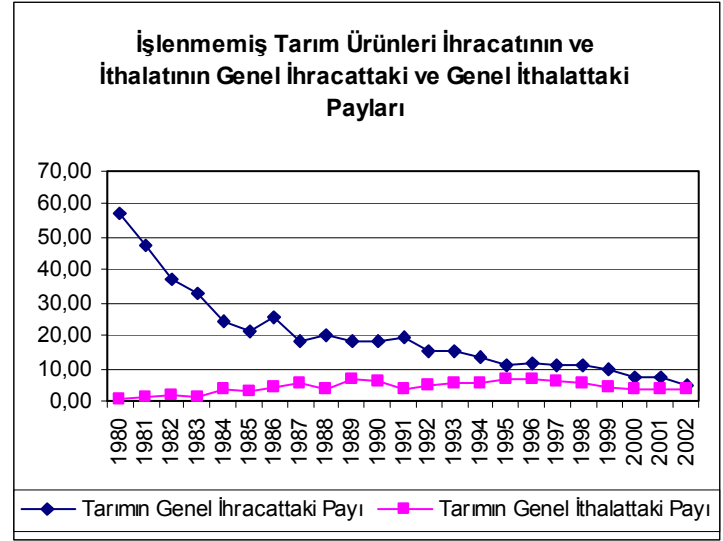
• İşlenmemiş tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payının azalması beklenti ile tutarlıdır. Bu durum işlenmiş tarım ürünleri ihracatındaki başarıyı gösterdiği kadar geleneksel ihraç ürünlerinin karşılaştıkları ihraç güçlüklerine de işaret etmektedir.

• Tarımsal ürünler dış ticaretinde çok büyük oranda ülke yoğunlaşması yaşanmaktadır. Bu durum Türkiye'nin ihracat pazarının genişletilmesinde sorun olduğuna işaret etmektedir.

• Aynı şekilde Türkiye tarım ürünleri ihracatından ve ithalatında ürün grupları açısından da yoğunlaşma görülmektedir. İlk sekiz maddenin toplam ihracattaki ve ithalattaki payları %40 civarında seyretmektedir. Türkiye ihraç ürünleri yelpazesini genişletmiyor.

• Dünya Ticaret Örgütü taahhütleri çerçevesinde kaldırılan üretim ve ihracat sübvansiyonları orta vadede tarım ürünleri dünya fiyatlarında bir artışa neden olabilir. Bu durum tarımsal ithalat açısından ödediğimiz döviz miktarını arttırabilir. Diğer yandan yükselen fiyatlar ihracatı özendirici olacaktır.

• Yağlı tohumlar en çok ithal edilen tarım ürünleri arasında çok büyük bir ağırlığa sahiptir. Türkiye yağlı tohum üretim alanları artmıyor. Koç ve arkadaşları yağlı tohumlarla ilgili yaptıkları çalışmada 2008 yılında ayçiçeği, soya ve pamuk çekirdeği ithalatının ortalama 828 bin tonlara çıkacağını, soya, ayçiçeği ve pamuk çekirdeği yağından oluşan ham yağ ithalatının da 798 bin tona ulaşacağını tahmin etmektedirler.

En Çok İhraç Edilen Tarımsal Ürünlerin Toplam Tarımsal İhracattaki Payları							(Toplam Değer Olarak)	
MADDE ADI	1996 (%)	1997 (%)	1998 (%)	1999 (%)	2000 (%)	2001 (%)	Ortalama (%)	Ortalama Değer (Milyon Dolar)
Yaprak Tütün	11,7	10,8	10,9	11,4	10,3	8,7	10,7	470,5
Fındık	10,1	12,7	12,7	11,1	10,1	12,8	11,6	512,5
Kuru Baklagiller	5,8	4,9	4,1	3,2	2,9	4,8	4,3	191,4
Bisküvi, Pasta, Kek vb.	5,1	4,2	3,0	2,1	2,3	2,4	3,2	144,5
İlk 4 Maddenin İhracattaki Payı	32,7	32,6	30,7	27,8	25,6	28,6	29,7	1319,0
Üzüm(Taze ve Kurutulmuş)	4,5	4,3	4,9	5,5	6,2	4,8	5,0	217,9
Şekerlemeler	4,2	3,6	2,8	2,2	2,5	2,4	3,0	132,7
Sert Kabuklu Meyve Ürünleri	3,8	4,8	5,0	5,2	5,5	5,4	4,9	215,6
Buğday Unu	3,6	4,9	1,9	1,0	1,8	0,8	2,3	107,3
İlk 8 Maddenin İhracattaki Payı	48,7	50,1	45,4	41,7	41,6	42,0	44,9	1992,7
Turunçgiller	3,4	2,2	3,3	6,0	4,9	5,2	4,2	177,2
Konserve Domates	2,9	2,6	3,0	3,2	2,8	2,0	2,7	120,4
Margarin	2,7	2,5	2,4	1,9	1,6	1,3	2,1	93,6
Kurutulmuş Meyveler	2,4	2,3	2,7	3,2	3,2	2,3	2,7	116,4
İlk 12 Maddenin İhracat Payı	60,2	59,6	56,7	56,0	54,1	52,9	56,6	2500,4

Kaynak: DTM Kayıtlarından hesaplanmıştır (işlenmiş ve işlenmemiş ürünler)

• Çakmak ve Kasnaoğlu "Tarım Sektöründe Türkiye ve AB Etkileşimi: Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Analizi" başlıklı çalışmalarında AB dışında kalınması durumunda tarımın net ihracatının azalacağını, net ithalatın ise artacağını belirtmektedir. AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda bitkisel ürünlerde AB

dışına yapılan ihracatın artacağını, hayvancılık ithalatının tümünün AB'den yapılacağını ancak dış ticaretin kaynağı ve adresinin büyük oranda AB olacağını tahmin etmektedirler.

- Türkiye işlenmemiş tarımsal ürünlerde net ihracatçı olmaktan çıkmış net ithalatçı konumuna girmiştir. Ancak işlenmiş tarım ürünlerinde ve toplam tarımda net ihracatçı konumunu sürdürmektedir.
- Geleneksel ihraç ürünlerimiz üzüm, incir ve fındık önemini koruyor.
- Tütün yaprağı en çok ithal ettiğimiz tarımsal ürünler arasına girdi ve toplam tarımsal ithalata %15 gibi bir paya sahip oldu.
- Türkiye son yıllarda tüm dünyada düşen tarımsal ürün fiyatlarının etkisini daha fazla miktarda ürün ihraç ederek gidermektedir.

En Çok İthal Edilen Tarımsal Ürünlerin Toplam Tarımsal İthalattaki Payları							(Toplam Değer Olarak)	
MADDE ADI	1996 (%)	1997 (%)	1998 (%)	1999 (%)	2000 (%)	2001 (%)	Ortalama (%)	Ortalama Değer (Milyon Dolar)
Ekmeklik buğday	15,69	15,74	9,43	8,57	5,66	3,14	9,71	245,1
Tütün yaprağı	7,98	12,31	10,43	11,45	14,11	15,69	12,00	269,3
Ayçiçeği tohumu	6,28	5,18	7,40	5,63	4,40	2,75	5,27	127,0
Palm yağı ve fraksiyonları	3,58	4,82	4,53	3,84	3,36	5,19	4,22	96,8
İlk 4 maddenin İthalat Payı	33,53	38,04	31,80	29,50	27,53	26,78	31,19	738,3
Ayçiçeği, aspir toh. Ham yağı	3,87	4,67	4,28	3,44	1,77	4,05	3,68	86,4
Mısır (diğer)	5,94	4,57	3,74	4,31	6,46	3,97	4,83	113,9
Soya küspesi	3,45	4,37	3,65	4,48	5,08	5,43	4,41	99,8
İşlenmemiş soya yağı	2,08	3,44	4,19	4,04	2,75	3,62	3,35	76,3
İlk 8 maddenin İthalat Payı	48,87	55,09	47,66	45,76	43,59	43,85	47,47	376,4
Pirinç-tamamen/yarı değ.geç.	2,58	3,09	3,58	2,51	2,17	2,14	2,68	63,4
Soya fasulyesi	1,58	2,96	3,25	3,51	3,56	4,34	3,20	70,9
Sığır, koyun, keçi yağları	2,78	2,72	2,98	2,37	2,27	2,07	2,53	59,9
Mısır yağı (ham) ve frak.	2,02	2,07	1,96	2,55	2,22	2,62	2,24	51,0
İlk 12 Maddenin İthalat Payı	57,84	65,93	59,44	56,70	53,81	55,03	58,12	245,2

Kaynak: DTM Kayıtlarından hesaplanmıştır. (işlenmiş ve işlenmemiş ürünler)

KAYNAKLAR:

FAO web sayfası: www.fao.org

DİE çeşitli yıllar dış ticaret istatistikleri.

DTM web sayfası: www.dtm.gov.tr

Çakmak, E., Kasnakoğlu, H., 2001, Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi, Proje Raporu 2001-18, Yayın No:68, Nisan, Ankara.

Kasnakoğlu, H., Çakmak, E. 2001 "Ulusal ve Uluslararası Gelişmeler Işığında Etkin Tarım Politikaları" TİM Yayınları, Ankara
Koç, A., Beghin, J., Fuller, F., Aksoy, Ş., Dölekoğlu, T., Şener, A., 1999, Türkiye'de Yağlı Tohumlar Pazarı: Uluslararası Fiyatlar ve Alternatif Politikaların Arz, Talep ve İkame Ürünler Üzerine Etkileri, Proje Raporu 1999-8, Yayın No: 31, Eylül, Ankara.

TARIMSAL EKONOMİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

PK.34 06100 Bakanlıklar/Ankara

Tel:0.312.326 0006

Faks:0.312.322 8531

Web: <http://www.aeri.org.tr>

e-mail: aeri@aeri.org.tr